

מדריך לשימוש בתוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך בהדרכה חינוכית

כתבו:

ד"ר צילי שוחט

דבורה גבעון

מדריך לשימוש בתוכנית ההתפתחותית¹ בהדרכה חינוכית

מטרת התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך היא לספק מידע התפתחותי לצד אסטרטגיות פדגוגיות הנחוצות לעוסקים בגיל הרך במסגרות חינוכיות-טיפוליות. אלו מהווים בסיס לתכנון וליישום תוכניות עבודה קצרות טווח וארוכות טווח ולתכנון סדר יום במסגרות אלה. התוכנית מיועדת לשלוש דמויות מרכזיות במסגרת החינוכית-טיפולית: המחנכת, המנהלת והמדריכה. הכתוב בטבלאות הספר מופנה בפנייה אישית למחנכת, שהיא זו שבאה במגע ישיר ויומיומי עם הילדים. אך לצורך יישומו בעבודה היומיומית עם תינוקות ופעוטות, נדרש תהליך של התוודעות והיכרות עם מבנה התוכנית ההתפתחותית ועם נקודת המוצא ההתפתחותית שעליה היא בנויה. נקודת מוצא זו, בשונה מנקודת מוצא מבוססת תכנים, הנהוגה במסגרות רבות לגיל הרך, מהווה שינוי תפיסתי באופן תכנון העבודה במסגרות. שינוי זה דורש תהליכי למידה משותפים של המחנכות ושל מנהלת המסגרת, בתיווך מדריכה חינוכית מוסמכת, שהוכשרה להדריך במסגרות לגיל הרך וביישום אופני השימוש בתוכנית ההתפתחותית בעבודה עם תינוקות ופעוטות.

התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך מומלצת על-פי תקנות חוק הפיקוח כמצוטט להלן (תקנות חוק הפיקוח, סעיף 14): *"... הממונה יפרסם תכנית התפתחותית חינוכית מומלצת לפעוטות השוהים במעון יום לפעוטות וסדר יום מומלץ לפעוטות, לפי גילים ג. סדר היום יהיה גמיש באופן שיהיה ניתן להתאימו לאילוצים, לצורכי הפעוטות ולצורכי צוות מעון היום ד. במעון יום לפעוטות ייעשו סידורים מתאימים המאפשרים את הפעלתו לפי סדר היום, והוא יתנהל לפיו ה. על מנהל המעון להסתייע במדריך החינוכי כאמור בתקנה 10, לבניית סדר היום כאמור בתקנת-משנה א', ורשאי הוא להסתייע בו לצורך בניית תכנית התפתחותית חינוכית...".*

חשיפת הצוותים החינוכיים במסגרות לקיומה של התוכנית ההתפתחותית, היא בעלת חשיבות רבה בתרומתה להתמקצעות הצוותים החינוכיים. התוכנית פורשת את קווי היסוד של העשייה התואמת התפתחות עם תינוקות ופעוטות ומהווה בסיס לפיתוח תוכניות עבודה חינוכיות, מותאמות לכל מסגרת. בשל מורכבותה של התוכנית ההתפתחותית המתוארת בספר, תהליך ההיכרות עימה, של הצוות במסגרת החינוכית, כמתואר ב"מדריך למשתמש בספר"², הוא הדרגתי ומלווה בתרגול.

ה"מדריך לשימוש בתוכנית ההתפתחותית בהדרכה חינוכית", מיועד לסייע לך, המדריכה החינוכית, בתהליך ההיכרות שלך עם התוכנית ההתפתחותית, באופן הדרגתי, ובליוי תרגול ורפלקציה. מטרת התהליך: א. להכיר את תוכנה של התוכנית ההתפתחותית על חלקיה ההתפתחותיים ועל חלקיה הפדגוגיים/יישומיים כתשתית

¹ בכל מקום בו מוזכרת בטקסט "תוכנית התפתחותית" – הכוונה היא לתוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך
² ראו שער 3, עמ' 297 בתוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך

לעבודת המחנכות עם תינוקות ופעוטות במסגרות חינוכיות-טיפוליות. ב. להיחשף לאפשרויות השימוש בתוכנית ההתפתחותית בתהליך ההדרכה ולרכוש כלים ליישום אפשרויות אלה במצבים שונים, בשיתוף הצוות החינוכי במסגרת.

מה בספר?

- מבוא כללי.
- 20 טבלאות בתחומי התפתחות ובתחומי תוכן, כולל מבוא לכל תחום.
- 12 פרקים להרחבת ידע.
- אינדקס נושאים.

התחומים המוצגים בטבלאות

תחומי ההתפתחות

1. תחום ההתפתחות הפיזית (תנועה במרחב וסנסו-מוטוריקה; מודעות לגוף, בריאות ושלומות).
2. תחום ההתפתחות הרגשית-חברתית (בניית מערכות יחסים; ויסות רגשות וויסות התנהגות; מודעות וביטחון בעצמי).
3. תחום התפתחות התקשורת והשפה (הבנה; הקשבה ותשומת-לב; דיבור).
4. תחום החשיבה והקוגניציה (קשב ותפקודים ניהוליים; זיכרון; תכנון, התמדה ויצירתיות בפתרון בעיות).

תחומי התוכן

1. ניצני אוריינות (כתיבה; קריאה).
2. חקירה, הבעה ויצירה ("מאה שפות לילד"; פיתוח הדמיון).

3. **הבנה מתמטית** (מספרים; צורות, מרחב ומדידה).

4. **הבנת העולם** (הסביבה האנושית-אנשים וקהילה; העולם החי והדומם; טכנולוגיה).

פרקים להרחבת ידע

בהמשך לטבלאות מוצעים פרקים להרחבת הידע ולהעשרה במספר נושאים המייצגים פדגוגיה של הגיל הרך ותחומי עשייה מרכזיים במסגרות חינוכיות-טיפוליות:

1. עשייה תואמת התפתחות (DAP- Developmentally Appropriate Practice) – קווים מנחים.
2. עקרונות פדגוגיים להנחית העשייה החינוכית-טיפולית במסגרות לגיל הרך.
3. איכות התהליך החינוכי: תיווך באינטראקציה בין מבוגרים לבין ילדים - מודל ה-MISC.
4. פרידה והסתגלות.
5. ארגון סביבה חינוכית.
6. סדר יום.
7. מעברים.
8. אכילה, האכלה וארוחות.
9. יחסים חברתיים בין פעוטות.
10. המשחק בגיל הרך.
11. התנסות בחומרים.
12. הקשר בין הבית למסגרת החינוכית.

אינדקס נושאים

במטרה לסייע לצוות החינוכי ולמדריכה להתמצא בספר ולחבר את הידע המצוי בו למרכיבי ולמאפייני סדר היום במסגרת החינוכית-טיפולית, הורכב אינדקס נושאים על בסיס מדדים ופריטים מקובלים להערכת סביבתו של התינוק/הפעוט.

- אבזור.
- אינטראקציה בין ילדים.
- אכילה, האכלה וארוחות.
- ארגון החדר.
- החתלה וגמילה.
- טבע/מדע (כולל חול ומים).
- מגוון אתני ותרבותי.
- מעברים.
- משחק חופשי וחקירה עצמאית.
- סיפורים בעל-פה.
- ספרים.
- פעילות בקבוצה.
- קבלה ופרידה.
- קשר הורים-אנשי צוות.
- שינה.
- שירים ודקלומים.
- תיווך.
- תנועה ומוסיקה.

מבנה הטבלאות המופיעות בשער הראשון

התוכנית ההתפתחותית בנויה מטבלאות (בתחומי התפתחות מרכזיים ובתחומי תוכן ייחודיים) המספקות מידע מפורט והצעות יישומיות כיצד לתמוך בהתפתחות

ובלמידה של ילדים השוהים במסגרת קבוצתית, תוך דאגה לרווחתם הנפשית, הגופנית והחברתית. כל אחד מתחומי ההתפתחות המרכזיים ומתחומי התוכן הייחודיים מוצג בטבלה הנחלקת לעמודות. העמודות כוללות: (א) מידע התפתחותי נורמטיבי בנושא שבו עוסקת הטבלה (מידע הנחלק על פי קבוצות גיל); (ב) הצעות למיקוד ההתבוננות על הפרט בתוך הקבוצה; (ג) דוגמאות לביטוייה של מערכת יחסים מטפחת בין המחנכת לילדים בכל הנוגע לנושא שבו הטבלה עוסקת;	סביבה (אנושית ופיזית) מעודדת יוזמות ומאפשרת למידה	מערכת יחסים איכותית	"הילד הזה הוא אני – יחיד ומיוחד" תצפית והתבוננות בהתפתחות ובלמידה	
	ד. מה רצוי לספק ולאפשר	ג. מה רצוי לזכור ולעשות	א. אבני דרך בהתפתחות ב. התבונני, הקשיבי ורשמי לפניך	
			מאפיינים התפתחותיים דוגמאות להתנהגויות אופייניות	לידה עד 11 חודשים

(ד) המלצות לאבזור וארגון סביבה המאפשרת למידה בנושא שבו הטבלה עוסקת. כל העמודות המופיעות בכל טבלה קשורות זו לזו ומשקפות את הקשר בין המאפיינים ההתפתחותיים של קבוצת גיל מסוימת למענה החינוכי המותאם למאפיינים אלו, מענה המאפשר למידה והתפתחות מיטביים.

העמודה הימנית בכל טבלה (בכל תחום התפתחות ובכל תחום תוכן) היא: **"הילד הזה הוא אני"**. עמודה זו נחלקת לשניים: (א) "אבני דרך בהתפתחות"; (ב) "התבונני, הקשיבי ורשמי לפניך".

א. **אבני דרך בהתפתחות** מלידה ועד 50 חודשים. בעמודה זו מתואר הידע ההתפתחותי הרלוונטי לקבוצת הגיל המסוימת וכן ביטויים התנהגותיים מרכזיים המשקפים את המאפיינים ההתפתחותיים באותה קבוצת גיל. תקופת הגיל שבין לידה עד 50 חודשים נחלקת לחמישה טווחי גיל: לידה עד 11 חודשים; 8-20 חודשים; 16-26 חודשים, 22-36 חודשים; 30-50 חודשים. קיימת חפיפה בין טווחי הגיל המצוינים וזאת מתוך תפיסה התפתחותית, שעל פיה קצב ההתפתחות ואופיו עשויים להשתנות מילד לילד. עמודה זו מסייעת להכיר את מאפייני ההתפתחות של כל קבוצת גיל. מומלץ מאוד לקרוא את אבני הדרך האופייניים לקבוצת גיל צעירה יותר מזו שבכיתה המסוימת ואת אלו של קבוצת גיל בוגרת יותר, כדי להכיר את הרצף ההתפתחותי בתחום שבו הטבלה עוסקת.

ב. **התבונני הקשיבי ורשמי לפניך**. עמודה זו מפנה את תשומת הלב אל כל ילד וילדה בקבוצה ואל ההבדלים ביניהם. ההמלצה כאן היא לעצור, להתבונן על התנהגות התינוקות/הפעוטות ולתעד בכתב (במידת האפשר), להרהר ולפרש את מה שנצפה אל מול אבני הדרך ההתפתחותיות. ההתבוננות מסייעת להכיר כל ילד וילדה בקבוצה, את צרכיהם האישיים, את העדפויותיהם, ואם יש צורך בכך לתכנן עבור כל אחד ואחת התנסויות מותאמות לו/ה. ייתכן שבמהלך התבוננות זו יידלקו אצל הצוות "נורות אדומות" או שאלות לגבי התנהגותו או התפתחותו של ילד מסוים. מומלץ להיעזר באבני הדרך ההתפתחותיות של הגיל הצעיר או הבוגר יותר כדי לקבל תמונה התפתחותית רחבה יותר ולהבין את מקומו של הילד ברצף זה.

שתי העמודות הבאות בטבלה מספקות המלצות מעשיות ליישום בעשייה החינוכית-טיפולית.

ג. **מערכת יחסים איכותית - מה רצוי לזכור ולעשות**. בעמודה זו רעיונות ועקרונות עבודה שניתן לאמץ לגבי כל תחום התפתחותי או תחום תוכן, כדי לתמוך ולהעשיר את הלמידה של התינוקות/הפעוטות. כל זאת, תוך שמירה על איזון בין יוזמות המנכח, יוזמות של הילדים, והצטרפות ליוזמות שלהם. ההיגדים בעמודה זו מטרתם לסייע ביישום הידע ההתפתחותי המופיע בעמודות הקודמות בתקשורת היומיומית של המנכח עם הילדים והוריהם, באופן מכבד, מותאם ומלמד את הילדים בתחום שבו עוסקת הטבלה.

ד. **סביבה מאפשרת למידה - מה רצוי לספק ולאפשר**. בעמודה זו מועלים רעיונות לתכנון, לארגון ולהעשרת הפעילויות והסביבה החינוכית בתחום שבו הטבלה עוסקת. המטרה היא לתמוך בלמידה של התינוקות/הפעוטות בכיתות השונות ולעשותה אפקטיבית, מרגשת, מעניינת ומקדמת. תכנון, תוך גמישות והתאמה למתרחש "כאן ועכשיו", הוא המפתח לכך.

התיידדות עם התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך

א. העמקת ההיכרות עם מבנה הטבלאות – תרגול ורפלקציה

1. בחרי תחום התפתחות או תחום תוכן אחד (מתוך הרשימה המופיעה לעיל) שבו את מעוניינת להעמיק את ידיעותיך או תחום שמעסיק אותך כרגע בעבודתך כמדריכה, או תחום שהוא פחות מוכר לך.
2. קראי את המבוא לתחום שבו בחרת.

3. בחרי את אחד מתתי-הנושאים שבתחום (למשל בתחום ההתפתחות הרגשית-חברתית, אחד מתתי הנושאים הבאים : בניית מערכות יחסים / ויסות רגשות וויסות התנהגות / מודעות וביטחון בעצמי) והתמקדי ב-2 טווחי גיל.
4. קראי בעיון את עמודה א' "אבני דרך בהתפתחות" בשתי קבוצות הגיל שבחרת.
כמדריכה, *את אסל*: מהיכרותך עם המחנכות במסגרות בהן את מדריכה, האם לדעתך המידע שהוצג בעמודה א' מוכר או חדש להן? האם המידע הספציפי, המפגיש את תחום ההתפתחות, או תחום התוכן עם הגילאים הספציפיים, עשוי לסייע לך בהדרכת המחנכות כיצד להיות יותר מותאמות לילדים? אם כן, באיזה אופן?
5. עברי עתה לקרוא את הכתוב בעמודה ב' בטבלה: "התבונני, הקשיבי ורשמי לפניך". נסי לזהות את הקשר בין ההיגדים ההתפתחותיים המופיעים בעמודה א' לבין ההצעות להתבוננות המופיעות בעמודה ב'.
כמדריכה, *את אסל*: האם לדעתך ההצעות להתבוננות המופיעות בעמודה ב' עשויות להעמיק את מודעותן של המחנכות המודרכות על ידך, להבדלים אישיים בין ילדים בתוך הקבוצה? מהי לדעתך התרומה של עמודה זו לעבודת המחנכות? האם ההצעות להתבוננות עשויות לסייע לך כמדריכה לתמוך בתכנון הפעילויות וסדר היום במסגרת בהתאמה ליחידים בתוך הקבוצה, אם כן, באיזה אופן?
- עברי עתה לקרוא את עמודות ג' ו-ד'. שימי לב שבטבלאות התפתחות החשיבה והקוגניציה בעמודות ג' ו-ד', נלקח כל היגד משאר טבלאות ההתפתחות והתוכן השונות, עם ציון שם הטבלה שממנו ההיגד נלקח. המטרה היא להדגים כיצד ההתפתחות הקוגניטיבית באה לידי ביטוי בהתנסויות המוצעות בתחומי ההתפתחות והתוכן השונים שבתוכנית ההתפתחותית.
- שימי לב: ההצעות הכתובות בכל הטבלאות בעמודות ג' ו-ד' בתוכנית ההתפתחותית אינן מחייבות, מכיוון שחובת ההתאמה לצורכי הילדים ל"כאן ועכשיו", מוטלת על המחנכת.
6. קראי את הכתוב בעמודה ג' בטבלה: "מערכת יחסים איכותית - מה רצוי לזכור ולעשות". עמודה זו מתמקדת בתקשורת ובאינטראקציה של המחנכת עם הילדים, בהתייחס לתחום שבו הטבלה עוסקת. כאן תמצאי ביטויים כמו: "עודדי", "סייעי", "שוחחי", "למדי", "היי מודעת", "לווי", "שאלני", "מקדי". ביטויים אלו מסייעים בבניית מערכת יחסים של המחנכת עם הילדים ובהתאמת האינטראקציה שלה לצרכים ההתפתחותיים והאישיים שלהם.

כמדריכה, *אסא מילר*: האם לדעתך ההצעות המובאות בעמודה זו עשויות לספק למחנכות המודרכות על ידך רעיונות חדשים? האם ההצעות להעלות למודעותן את חשיבות מערכת היחסים ותרומתה להתפתחותם של תינוקות ופעוטות? האם ההצעות עשויות לסייע למחנכות בבניית תפיסת תפקידן? מהיכרותך איתן, האם הן מודעות לקשר שבין מרכיבי האינטראקציה שלהן עם הילדים לתחום ההתפתחות או התוכן המופיע בטבלה?

7. קראי את הכתוב בעמודה ד': "סביבה מאפשרת למידה - מה רצוי לספק ולאפשר" עמודה זו משלימה את קודמתה ומתמקדת בהצעות לפעילויות, לארגון הסביבה ולציוד הנדרש בה, לצורך תמיכה וקידום הילדים בתחום שבו הטבלה עוסקת. יש לשער, שרוב ההצעות המופיעות בעמודה זו מוכרות למחנכות, אך שימי-לב שבעמודה זו ההצעות מתייחסות לתחום הייחודי שבו הטבלה עוסקת ומותאמות לחמישה טווחי גיל, מלידה עד 50 חודשים. בכל טווח גיל מובאות הצעות מעשיות לארגון ולאבזור הסביבה ולפעילות עם הילדים, שהן תרגום של הידע ההתפתחותי באופן מותאם לילדים ולשפת המעשה החינוכי.

כמדריכה, *אסא מילר*: האם לדעתך המחנכות המודרכות על ידך מזהות את הקשר בין ההצעות המופיעות בעמודה ד' לבין מאפייני ההתפתחות המופיעים בעמודה א'? האם לדעתך קשר זה הוא חידוש עבורן? האם לדעתך מיקוד הפעילויות לתחום מסויים תורם או עלול להגביל את רעיונות המחנכות לפעילויות עם הילדים? האם ההיגדים המציעים רעיונות לפעילות ולארגון הסביבה, מספקים לך כמדריכה רעיונות ממוקדים להדרכה לצורך טיפוח התחום המסויים שבו עוסקת הטבלה?

לסיכום:

כמדריכה, לאחר העמקה בטבלה שבחרת, *אסא מילר*: האם הקשר בין ההיגדים המופיעים בעמודות השונות ברור ומביא לידי ביטוי את הקשר שבין מאפייני ההתפתחות של ילדים בגיל-הרך לבין העשייה החינוכית המותאמת אליהם? כאמור, לכל הטבלאות מבנה זהה. כל אחת מ-20 הטבלאות מציגה בפרוט רב את מרכיבי התחום ההתפתחותי או תחום התוכן בהתאמה לגיל הילדים, ומאפשרת העמקה והיכרות עם התחום ועם אפשרויות היישום המותאמות לו. עם זאת, חשוב לזכור, שהילד הוא ישות שלמה ולכן ההפרדה בין תחומי ההתפתחות היא מלאכותית, לצורך הבנה והעמקה. שימי-לב שלעיתים, ההצעות להתנסויות ואבזור הסביבה המובאות בטבלאות השונות חוזרות על עצמן ומשקפות את הקשר בין תחומי ההתפתחות השונים ואת היותה של כל התנסות מענה לצרכים התפתחותיים מגוונים. במציאות, כל התחומים ומרכיביהם חוברים זה לזה ובאים לידי ביטוי באופן אינטגרטיבי בהתנסויות השונות של הילד בחיי היומיום שלו. מכאן חשיבות תפקידך כמדריכה, לסייע למחנכות לראות את התמונה הרחבה ולתת מענה

מותאם לצרכים ההתפתחותיים של הילדים ולמציאות ב"כאן ועכשיו". התוכנית ההתפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך, כפי שהיא כתובה ומתוכנתת מבחינה טכנולוגית, היא כלי שמאפשר אינטגרציה זו מבחינה תפיסתית ומבחינה מעשית בעת תכנון העבודה במסגרת.

תהליך ההיכרות עם התוכנית ההתפתחותית הוא, כאמור, הדרגתי ודורש הקצאת זמן ופניות של הצוות החינוכי במסגרת. תמיכה וליווי מקצועי שלך, כמדריכה חינוכית, עשויים לסייע למחנכות ולמנהלות המודרכות על-ידך בתהליך ההיכרות עם הטבלאות וביישום התפיסה והתכנים בעבודה החינוכית-טיפולית עם הילדים.

כמדריכה, *את מוזמנת*: האם נקודת המוצא ההתפתחותית המוצעת בתוכנית תואמת את תפיסתך החינוכית? מהיכרותך עם המודרכות שלך, האם נקודת מוצא זו מהווה שינוי תפיסתי עבורך? אם כן, האם הוא בר יישום? האם יש לך רעיונות כיצד לתמוך בשינוי תפיסתי זה?

* * *

במטרה להתחבר לנושאים המעסיקים את המחנכות בעשייה היומיומית שלהן עם הילדים, לספר זה שני חלקים נוספים: **אינדקס נושאים ופרקים להרחבת ידע**.

ב. היכרות עם אינדקס הנושאים

נושאי האינדקס (ראי רשימת הנושאים לעיל) משקפים את מרכיבי ומאפייני שגרת החיים במסגרת החינוכית-טיפולית ואת סדר היום בה, בראייה אינטגרטיבית. האינדקס מאפשר לך למצוא בטבלאות השונות מידע התפתחותי וחינוכי בכל אחד מנושאים אלו. המידע בדרך כלל אינו צבור בטבלה אחת, אלא מפוזר בין טבלאות שונות בהתייחס לגילים שונים. פיזור הנושא בטבלאות שונות מאפשר לך לקבל תמונה על הנושא מזוויות ומתחומים שונים. לדוגמה: לנושא "אינטראקציה בין ילדים", קיימת הפנייה באינדקס הנושאים לטבלאות הבאות: התפתחות פיזית; התפתחות רגשית-חברתית; תקשורת ושפה; הבנת העולם; חקירה, הבעה ויצירה; הבנה מתמטית; ניצני אוריינות. דוגמה זו משקפת את תפיסת הילד כישות שלמה, שבהתנסותו באינטראקציה עם ילדים, כדוגמה, חוברים זה לזה תחומי התפתחות ותוכן רבים בו-זמנית.

לאחר שהתוודעת אל כל נושאי האינדקס, בחרי נושא המעסיק אותך בהדרכת המחנכות (לדוגמה: "קבלה ופרידה", "ספרים", "תיווך"), עקבי אחר ההפניות לטבלאות המופיעות באינדקס עבור הנושא שבחרת וקראי את ההיגדים בטבלאות, שאליהן מפנה אותך האינדקס.

כמדריכה, *אסא אקמל*: האם המידע בהיגדים שבטבלאות השונות, הקשורות לנושא שבחרת, מרחיב את ההתבוננות שלך בנושא ועשוי לסייע לך בהדרכת המחנכות? אם כן, כיצד?

ג. פרקים להרחבת הידע. בחלק זה תוכלי למצוא פרקים במספר נושאים המייצגים פדגוגיה של הגיל הרך ותחומי עשייה מרכזיים במסגרות חינוכיות טיפוליות. פרקים אלה עשויים לסייע לך ולמחנכות המודרכות על ידך בהרחבת הידע ובהעשרת הנושאים הפדגוגיים וההתפתחותיים העולים בתהליך ההדרכה ובתהליך הקניית הידע לצוותים החינוכיים במסגרות.

* * *

השימוש בתוכנית ההתפתחותית בהדרכה

יש להניח שבכל מסגרת חינוכית שאת מדריכה בה, קיימת תוכנית עבודה חינוכית שהיא "תוכנית הלימודים" המכתיבה את סדר היום שעל פיו פועלת המסגרת. מהיכרותך עם המודרכות *אסא אקמל*: האם הן מודעות לכך שמאחורי תכנון סדר היום והפעילויות קיימת "תוכנית לימודים" עבור התינוקות והפעוטות? ואם כן, האם הן שותפות לרציונל שבבסיס סדר היום והתכנון שלו? אם כן, מהי לדעתך התרומה של התוכנית ההתפתחותית המוצעת עבורן?

מה תפקידך כמדריכה במסגרת החינוכית-טיפולית בהתייחס לתוכנית ההתפתחותית?

תפקידך כמדריכה הוא לסייע למודרכות לחזק את התפיסה ההתפתחותית של "תוכנית לימודים" המותאמת לעבודה עם תינוקות ופעוטות, כפי שבאה לידי ביטוי בתוכנית ההתפתחותית. זהו תהליך חיזוק של תפיסה, או שינוי של תפיסה, שבה הבסיס לתכנון סדר היום, הפעילויות והתקשורת עם הילדים הוא **התפתחותי**, מותאם תחום וגיל, לקראת אוטונומיה בקבלת החלטות חינוכיות. התוכנית ההתפתחותית המוצעת, היא **ספר התפתחות מעשי**, שבו מודגש הקשר בין הידע ההתפתחותי (עמודה א), דרך תצפית והכרות עם הילד/ים (עמודה ב), לבין מערכת היחסים של המחנכת עם הילדים ומשפחותיהם (עמודה ג) והעשייה החינוכית המצופה ממנה (עמודה ד). ההכרות עם התפיסה ההתפתחותית וביטויי הקשר של הפעילויות אל מאפייני ההתפתחות בתחומים ובגילים השונים, היא **לב ההדרכה** המבוססת על התוכנית ההתפתחותית. היא מחברת בין השאלה: "למה ילדים זקוקים במסגרת החינוכית טיפולית?" (צרכים התפתחותיים בהתאם לגיל, וצרכים אישיים, ברוח ה-DAP) לשאלה "על מה מדריכים?"

לאחר שנחשפת לתכני התוכנית ההתפתחותית, לקשרים בין מרכיביה השונים ולפוטנציאל היישומי הטמון בה, להלן יוצגו בפניך מצבים אפשריים בהם התוכנית עשויה לסייע לך בהדרכת הצוותים החינוכיים, ויוצעו לך שלבים אפשריים בתהליך זה.

מצבים בהם עשויה התוכנית ההתפתחותית לסייע לך בהדרכת הצוות החינוכי:

1. בבניית תכנית עבודה חינוכית כוללת (חדשה/ מחודשת) על מנת להבטיח שכל ילד וילדה יקבלו את ה"תפריט המנטלי"³ שלו הם זקוקים.
2. בעקבות זיהוי צורך שעולה מתצפית נקודתית של המדריכה ו/או המנהלת, על העשייה החינוכית-טיפולית בסיטואציות שגרתיות בכיתות השונות במסגרת.
3. בעקבות פנייה בבקשה או שאלה ספציפית של המנהלת ו/או המחנכות (לדוגמא: התנהלות בפירת הספר, או בחצר)
4. בעקבות פנייה של הורה/הורים בנושא חינוכי, או התפתחותי.
5. בעקבות מיפוי צרכים של המדריכה, ו/או דו"ח פיקוח של מפקחת מאגף מעונות-היום.
6. כבסיס להוראה (השתלמויות) ולהדרכה חינוכית צוותית, או אישית, בנושאים מסויים/ים (התפתחותי או פדגוגי).
7. בסיוע לצוות בהתאמת נושאים ותכנים המוכתבים מלוח השנה (כגון: חגים, ימי הולדת, עונות השנה וכדומה), למאפיינים ההתפתחותיים של הילדים ולצרכיהם, בכל אחת מקבוצות הגיל בכיתות השונות, על בסיס ההיגדים בטבלאות התוכנית ההתפתחותית.

מה נדרש ממך כמדריכה במצבים השונים?

³ מושג מרכזי במודל ה-MISC, שאותו פיתחה קליין (קליין וסובלמן-רוזנטל, 2010). כשם שאנחנו מבינים שיש צורך להקפיד על תזונה מתאימה ומאוזנת, הכוללת תפריט המורכב מכל אבות המזון, כך יש להקפיד שהילד יקבל "תפריט מנטלי" מתאים ומאוזן במהלך האינטראקציות שלו עם המבוגר. על תפריט זה להכיל מרכיבים רגשיים וקוגניטיביים שיועברו לילד באינטראקציה עימו באמצעות התנהגויות ומסרים מילוליים ולא מילוליים מצד המבוגר.

בתרחיש 1: התוכנית ההתפתחותית המוצעת היא התשתית התפיסתית לבניית תוכנית עבודה וסדר יום במסגרת החינוכית.

במסגרת חינוכית שיש בה תכנית עבודה חינוכית, תפקידן לסייע לצוות לחבר ולקשר בין הפעילויות המתקיימות במסגרת במהלך סדר היום, לבין התחומים ההתפתחותיים ותחומי התוכן שמצויינים בתוכנית ההתפתחותית. כלומר, לקיים תהליך של בקרה, לצורך הבטחה שכל התחומים באים לידי ביטוי בפעילויות המתוכננות (ראי כדוגמה, דגם ג' - תכנון באמצעות רשימת פעילויות ואביזרים, המוצג בטבלה מספר 5 ב"מדריך למשתמש בספר" עמ' 321). לצורך כך מפי בשיתוף הצוות החינוכי במסגרת את מרכיבי תוכנית העבודה בהתייחס לתחומי ההתפתחות והתוכן המופיעים בתוכנית ההתפתחותית המוצעת. לאחר המיפוי בדקי עם הצוות האם כל תחומי ההתפתחות והתוכן באים לידי ביטוי בפעילויות שבסדר היום. במידה ולא, תכנני מפגשי הדרכה שבהם תבנו ביחד תוכנית עבודה חינוכית שתכלול פעילויות שבהן יבואו לידי ביטוי כל תחומי ההתפתחות והתוכן, בהתאמה לגילאי הילדים בכיתות השונות. במסגרת תהליך זה מומלץ להיעזר ברעיונות לפעילויות המופיעים בעמודה ד' בכל הטבלאות של התוכנית ההתפתחותית.

יש לשער שלצוות חינוכי מנוסה יש רעיונות רבים לפעילויות עם הילדים ולארגון הסביבה, חשוב שתעודדי את הצוות להוסיף רעיונות משלו לעמודה ד' שבטבלאות ("קולו של השטח"). תוספת זו עשויה לשמש מאגר שירחיב ויגוון את ההצעות הכתובות בתוכנית ההתפתחותית.

שימי כחלק מתהליך ההדרכה של הצוות החינוכי חשוב לסייע לו בהבנת הקשר שבין הפעילויות המוצעות בטבלאות השונות לבין המאפיינים ההתפתחותיים של הילדים בהתאמה לכל קבוצת גיל (עמודות א', ב') כמו גם בהבנת חשיבות אופן ביצוע הפעילויות ותרומתן לבניית מערכת יחסים איכותית (עמודה ג').

במסגרת חינוכית חדשה, בה נדרש תכנון מלא של תוכנית עבודה, תפקידן לסייע למחנכות ולמנהלת לבנות, על בסיס התוכנית ההתפתחותית המוצעת, תוכנית עבודה, המכסה את כל תחומי ההתפתחות והתוכן המוצגים בה, בשילוב נושאים רלוונטיים לתקופה (חגים, עונות שנה, ימי הולדת). הסתייעי בדוגמאות המופיעות ב"מדריך למשתמש בספר" שבתוכנית ההתפתחותית לצורך בניית תוכנית חד-יומית או דו-יומית, למהלך של שבוע ימים, לכל כיתות המסגרת החינוכית, בהתאמה לגיל הילדים בכל כיתה במסגרת (ראי כדוגמה טבלה 1 או 3 "מדריך למשתמש בספר" עמ' 308, 313). ניתן להוסיף רעיונות נוספים לפעילויות מותאמות גיל.

בתרחישים 2-6: התוכנית ההתפתחותית המוצעת עשויה לשמש לך ככלי עזר ללמידת הנושא הנדרש, לבניית הידע הקשור אליו, לעיבוד הידע בתהליך ההדרכה ולמציאת דרכים להתמודדות עם אתגרים. השלבים המומלצים בתרחישים אלה לשימוש בתוכנית ההתפתחותית עבורך הם כלהלן:

⁴ ראי דוגמא לתכנון הדרכה בעקבות תצפית של מדריכה על עיסוק ילדים עם ספרים בכיתת פעוטות (תרחיש מס' 2) בעמוד 14

א. חפשי התייחסויות שונות לנושא הנדרש באינדקס הנושאים, או בנושא בטבלאות התוכנית ההתפתחותית (כנושא התפתחותי, או כתחום תוכן), וכן בפרקים להרחבת ידע הרלוונטיים.

ב. רכזי את הידע בנושא הנדרש מכל הטבלאות הרלוונטיות ומהפרקים להרחבת ידע. מאגר ידע זה יהיה בסיס להדרכת הצוות.

ג. תכנני הדרכה (אישית/ צוותית/ למנהלת) בנושא הנדרש (למשל: אכילה והאכלה, מעברים) על בסיס מבנה הטבלאות, כשנקודת המוצא להתייחסות אל הנושא היא מאפייני ההתפתחות של התינוק/הפעוט בקבוצת הגיל הרלוונטית, דרך המלצות לתצפית והתבוננות ועבור לדרכי בניית מערכות יחסים ולהצעות לפעילויות ולארגון סביבה. ארבע עמודות אלה בטבלאות התוכנית ההתפתחותית, מהוות בסיס תכני ועוגן בהדרכה החינוכית.

במקביל לבניית הגשר בין ההתפתחות, לצרכים והמענים לצרכים אלו, חשוב לקיים עבודה הדרכתית בהתייחס ליישום התוכנית ההתפתחותית **בהתאמה לקונטקסט הספציפי של המסגרת החינוכית**: התייחסות לסיטואציה הקבוצתית, למספר הילדים, לצרכי המבוגר, להנחיות/דרישות, המנהלת/ הארגון, והפער שעשוי להיות בין הרצוי (המתואר בתוכנית ההתפתחותית) לבין המצוי (המתרחש בשטח). חשיבות גדולה קיימת להתייחסות מודעת הקשר תרבותי בנוגע לתפיסה החינוכית טיפולית של המסגרת החינוכית.

בתרחיש מס' 7: לצורך סיוע לצוות בהתאמת נושאים ותכנים המוכתבים מלוח השנה, שאינם מופיעים בנושא בפני עצמו בתוכנית ההתפתחותית, היעזרי בטבלאות "התפתחות חשיבה וקוגניציה", ובטבלאות שלשיקולך עשויות להיות רלוונטיות לנושא הנדרש. אלו יסייעו לך ולצוות בהבנת ובהערכת היכולות של הילדים ובהתאמת הפעילויות אליהם. להרחבה מומלץ לקרוא את הפרק "עקרונות פדגוגיים להנחיית העשייה החינוכית-טיפולית במסגרות לגיל הרך" (בפרקים להרחבת ידע שבתוכנית ההתפתחותית, עמ' 196).

בהצלחה!

**דוגמה לתכנון הדרכה בעזרת התוכנית ההתפתחותית
בעקבות תצפית של מדריכה**

דוח התרשמות של מדריכה בעקבות צפיה על עיסוק ילדים עם ספרים בכיתה פעוטות

"ערכתי תצפית ממוקדת על התנהגות הפעוטות עם ספרים בכיתה. ראיתי ילדים מסתובבים בכיתה, חלק מהם לוקחים ספר ממתקן עץ המונח על הרצפה, אוחזים בספר ומסתובבים אתו בכיתה, חלקם מכניסים אותו לפה, חלקם עוברים עם הספר בפינות השונות בכיתה, מפזרים את הספרים על השטיח או הרצפה וחלק מהם דורכים או יושבים על הספרים.

הספרים בכיתה נמצאים בשני אזורים: מתקן עץ הממוקם ליד לוח התוכן המרכזי ובו מונח ארגז ובתוכו ספרים מנוילנים הנגישים לילדי הכיתה, וארון ספריה גבוה הממוקם באזור אחר בכיתה ועליו מונחים ספרי קריאה לא מנוילנים, אשר אינם נגישים לילדים.

התנהגות הילדים במרחב הכיתה מאופיינת בתנועה רבה, שוטטות, אינטראקציות שליליות בין הילדים, מריבות על ספרים ובכי. לא היתה נוכחות של מחנכת באזור, אלא לצורך "הפרדת כוחות" או בעקבות החלטה יזומה של מחנכת להקריא סיפור לילדים.

בשעת ההקראה הורידה המחנכת את הספר שביקשה להקריא לקבוצה של 12 ילדים, שישבו בחצי גורן. תוך כדי הקראה, המחנכת הפנתה מדי פעם את הספר לעבר הילדים כדי שיוכלו לראות את האיורים ומדי פעם שאלה שאלות. היא המתינה לתשובה של אחד הפעוטות והמשיכה הלאה בהקראה. קצב הקראת הסיפור היה מהיר, ובמהלכו לא ניתן לילדים שרצו בכך, להתקרב אליה, לנגוע בספר, או לדפדף בו. במהלך הקראת הסיפור המחנכת השתמשה לעיתים במיקוד והרחבה. לדוגמא, תיארה את התכונות ומבנה הגוף של בעל החיים בסיפור.

לאור התצפית חשוב לי להדריך את הצוות בכיתה בנושא ההתנסות עם ספרים".

הצעה לתהליך תכנון ההדרכה על בסיס התוכנית ההתפתחותית, לאור התצפית של המדריכה:

1. בטרם התכנון, *את משה*: אילו רגשות, מחשבות, מעלה התצפית אצלך?
 2. לצורך ביסוס הידע שלך בנושא עיסוק הילדים עם ספרים היעזרי בתוכנית ההתפתחותית כהכנה לתהליך ההדרכה:
 - א. האם תוכלי לזהות טבלה העוסקת באופן ממוקד בנושא זה?
- מתוך עיון ברשימת הטבלאות של התוכנית ההתפתחותית, הפרק "ניצני אוריינות – קריאה" עיסוקו בנושא זה. **קראי את המבוא** לפרק: "ניצני אוריינות".

ב. חיפוש באינדקס הנושאים: מצאי את הכותרת "ספרים", בה תוכלי למצוא הפנייה לכל הטבלאות רלוונטיות בתחומים התפתחותיים ו/או בתחומי תוכן שבהן יש התייחסות לנושא, כשהמרכזית ביניהן היא "ניצני אוריינות". מצאי את מקום כל הטבלאות הרלוונטיות בספר והתודעי אליהן. שימי לב שבאינדקס קיימת הפנייה לעמודות מסויימות בתוך הטבלאות השונות.

ג. זיהוי אפיונים התפתחותיים בכל הטבלאות הרלוונטיות: חפשי בטבלאות המצוינות באינדקס **בעמודות א' ו-ב'** המתייחסות לטווח הגילאים בכיתת פעוטות (18-30 חודשים) את אפיוני ההתפתחות שהם רלוונטיים לעיסוק עם ספרים. להלן רשימת הטבלאות:

ניצני אוריינות – קריאה (8-20 חודשים, 16-26 חודשים, 22-36 חודשים)

ניצני אוריינות – כתיבה (8-20 חודשים)

התפתחות תקשורת ושפה – הקשבה ותשומת לב (16-26 חודשים, 22-36 חודשים)

התפתחות פיזית – תנועה במרחב וסנסו-מוטוריקה (16-26 חודשים, 22-36 חודשים)

 רשמי לפניך את כל ההיגדים ההתפתחותיים הרלוונטיים לעיסוק בספרים. *Free את 138 ק:* אילו היגדים נוספים המתארים אפיוני התפתחות בטבלאות, יכולים להיות רלוונטיים למרות שהמילה "ספרים" לא כתובה בהם? בנוסף, קראי את אפיוני ההתפתחות בטבלאות "חשיבה וקוגניציה". האם הוסיפו לך מידע התפתחותי רלוונטי לנושא?

סכמי את כל המידע הנחוץ לך כרקע להדרכת הצוות.

ד. זיהוי המענים לצרכים ההתפתחותיים בהקשר לעיסוק בספרים: קראי את עמודות ג' ו-ד' בטבלאות המצוינות באינדקס. זהו את ההמלצות לבניית מערכת יחסים איכותית ולארגון הסביבה והפעילויות המתייחסות לנושא. להלן רשימת הטבלאות:

ניצני אוריינות – קריאה (8-20 חודשים, 16-26 חודשים, 22-36 חודשים)

התפתחות תקשורת ושפה – הקשבה ותשומת לב (8-20 חודשים, 16-26 חודשים)

התפתחות תקשורת ושפה – דיבור (16-26 חודשים, 22-36 חודשים)

התפתחות תקשורת ושפה – הבנה (8-20 חודשים, 16-26 חודשים)

הבנת העולם – הסביבה האנושית (16-26 חודשים)

הבנת העולם - העולם החי והדומם (8-20 חודשים, 16-26 חודשים)

התפתחות רגשית חברתית – וויסות רגשות וויסות התנהגות (8-20 חודשים, 16-26 חודשים, 22-36 חודשים)

התפתחות רגשית חברתית – בניית מערכות יחסים (16-26 חודשים)

התפתחות רגשית חברתית – מודעות ובטחון בעצמי (8-20 חודשים, 16-26 חודשים, 22-36 חודשים)

הבנה מתמטית – מספרים (22-36 חודשים)

 רכזי וסכמי לעצמך את ההמלצות מכל הטבלאות (היעזרי גם במבואות של הפרקים השונים המוזכרים לעיל). *μικρο κτ' αρε*: האם את רואה את הקשר בין ההמלצות למענים לצרכים ההתפתחותיים (בעמודות ג' ו-ד' של הטבלאות), לבין אפיוני ההתפתחות שזיהית בשלב הקודם של התרגול (בעמודות א' ו-ב' של הטבלאות)?

 παιδαγωγική? אינדקס הנושאים בנושא "ספרים" משקף את כוליות הנושא מבחינת תהליכי התפתחות ולמידה של תינוקות ופעוטות. העיסוק בנושא אינו מתמצה בהיבט האורייני בלבד, אלא במארג שלם של תחומי התפתחות המשפיעים זה על זה ומושפעים זה מזה. אצל תינוקות ופעוטות אין הפרדה ממשית בין התפתחות מוטורית, קוגניטיבית, תקשורתית, חברתית ורגשית. הכול מתרחש בו-זמנית ובכל רגע נתון. לכן קיימת חשיבות לפתח מודעות לגבי אפשרויות הלמידה הכוללת בכל מצב ובכל אירוע במהלך יום הפעילות במסגרת החינוכית בכלל, ובנושא עיסוק בספרים, בפרט.

3. הרחבת ההתבוננות על האירוע - ה"כאן ועכשיו" בראי התוכנית ההתפתחותית.

שימי לב כמו בתוכנית ההתפתחותית, כך גם בדוח ההתרשמות שלעיל, לנושא עיסוק בספרים שני היבטים מרכזיים: עיסוק עצמי של הילדים, והקראה של המחנכת.

א. שאלי את עצמך שאלות בנוגע להתנהלות בכיתה בהתייחס לעיסוק בספרים, בכל הקשור למאפייני קבוצת הגיל בכיתה הפעוטות ולהבדלים אינדיבידואליים בין הילדים בה.

- אילו מאפיינים התפתחותיים והתנהגויות של הילדים באים לידי ביטוי בתצפית?

- האם זיהית הבדלים אינדבידואליים בין הילדים?
 - האם המאפיינים ההתפתחותיים וההתנהגויות המתוארים בטבלאות התוכנית ההתפתחותית בהקשר לעיסוק בספרים באו לידי ביטוי בתצפית שערכת? הסבירי
 - האם קיבלת חיזוק להערכה הראשונית שלך את הסיטואציה? האם לדעתך התנהגות הילדים תואמת התפתחות?
 - לאור התשובות שנתת, שאלו את עצמך האם הילדים בכיתה זו מקבלים מענה לצרכיהם (על פי עמודות ג' ו-גד' בתוכנית ההתפתחותית) ביחס לעיסוק בספרים ועידוד התפתחות ניצני אוריינות?
 - ב. על מנת לקבל תמונה ברורה יותר מאופן העיסוק בספרים בכיתה זו **ערכי תצפית נוספת** על עיסוק של פעוטות עם ספרים בכיתה. הסתייעי בידע ההתפתחותי הרלוונטי, כפי שהוא מופיע בטבלאות התוכנית ההתפתחותית (עמודות א' ו-ב'), ובמענים המצופים לצרכי קבוצת הגיל והפרטים שבה בתחום מערכת היחסים בין המחנכת והילדים ובתחום ארגון הסביבה (עמודות ג' ו-ד').
 - ג. האם המידע שצברת מהתוכנית ההתפתחותית מרחיב את ראייתך בנושא העיסוק בספרים ומסייע לך בהסקת מסקנות מניתוח שתי הסיטואציות שצפית בהן?
 - 4. **תכני פגישות הדרכה אישיות ופגישות הדרכה צוותיות** בנושא, בהן תחשפי את העמדות והתפיסות של המחנכות לגבי עיסוק בספרים. שתפי את המחנכות בתצפיות שערכת, אפשרי להן לשתף אותך בהרגשות, במחשבות, בשאלות ואף בקשיים שהן חוות סביב נושא זה.
- להלן דוגמא לנקודות התייחסות העשויות לסייע לך בשלבי ההדרכה הבאים :
- כיצד מאורגנת סביבת הכיתה? האם קיים מוקד מובחן לספרים? האם הספרים במצב תקין? האם קיימים מספיק ספרים למספר הילדים בקבוצה? האם הספרים תואמי גיל? כיצד מוצגים הספרים? האם קיימת נגישות לספרים לאורך כל שעות היום? האם הקראת ספר מתבצעת גם כתגובה ליוזמה של ילד/ים? האם המחנכת זמינה לפעוטות בשעה שהם מדפדפים בספרים באופן עצמאי? אם כן, מה אופי האינטראקציה שהיא מנהלת עם הפעוטות? האם קיימת זרימת תנועה מוסתת בין מוקדי העניין בכיתה? האם גודל הקבוצה בכל מוקד מותאם לגיל הילדים, לגודל המוקד ולתכולתו?
 - מה מאפיין את התנהגות הילדים בתצפית הנוכחית?
 - אילו הבדלים אינדבידואליים בין הילדים באו לידי ביטוי בעת העיסוק החופשי שלהם בספרים ובעת ההקשבה לסיפור?
 - 5. **הרחבת ההתבוננות על ההקשר ההתפתחותי של העיסוק בספרים** : תכנני דיון עם הצוות החינוכי הנוגע לחשיבות התייחסות המותאמת לעיסוק בספרים של פעוטות, בהקשר הרחב של ההתפתחות בתחומים השונים. שתפי את הצוות והכירי לו את התוכנית ההתפתחותית ואת אופן השימוש בה בהתייחס לנושא המדובר (ספרים). הדגישי את נקודת המוצא ההתפתחותית בהתייחסות המותאמת של עיסוק בספרים בקרב פעוטות, את המענים החינוכיים המותאמים כפי שמופיעים בתוכנית ההתפתחותית, אל מול המתואר בתצפית שערכת. במסגרת תהליך ההדרכה קיימי שיח משותף עם המודרכות תוך ניסיון למצוא ביחד דרכים מותאמות התפתחותית להתנסות החשובה עם ספרים, בתוך ההקשר של שהות במסגרת קבוצתית.